

УДК 81'22:122/129

МЕТОД ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ЦАРИНІ ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ, ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Надія Андрейчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: nadiyaan@gmail.com*

Стаття присвячена розглядові інтерпретації як фундаментального методу опрацювання текстів. Визначається методологічна значущість лінгвосеміотичного підходу, який ґрунтується на поняттях лінгвокультурного кодування та лінгвокультурного простору як моделі інтерпретації, для дослідження дискурсу. Постулюється вагомість теоретичних надбань семіотики для виявлення суті природи інтерпретації у герменевтиці та у перекладознавчих студіях.

Ключові слова: інтерпретація, герменевтика, лінгвосеміотичний підхід, лінгвокультурний код, лінгвокультурний простір, переклад.

All human knowledge takes the form of interpretation

Walter Benjamin

Сучасна лінгвістика з її виразним антропоцентризмом, функціоналізмом та комунікативністю випрацювала та продовжує випрацьовувати методи дослідження, які приходять на зміну структурним. При цьому в назвах нових методів усе частіше з'являється компонент “інтерпретація”, як-от: лінгвопрагматична, лінгвокогнітивна, лінгвосеміотична, дискурсивна тощо, чи “інтерпретаційний”, наприклад, контекстуально-інтерпретаційний метод аналізу тексту. Метою статті є розкрити суть загальнонаукового методу інтерпретації та показати особливості його застосування для аналізу дискурсу через 1) звернення до його джерел, які вбачаємо у підходах та прийомах, випрацьованих герменевтикою упродовж багатьох століть; 2) встановлення зв'язку герменевтичного та лінгвосеміотичного аналізу дискурсу; 3) розгляд перекладу як процесу і продукту інтерпретації дискурсу.

Поняття інтерпретації як розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення [12, с. 39] виникає у герменевтичних студіях. Слово походить від лат. *interpretāri* “тлумачити пояснювати” і пов'язане з іменником *interpres*, *-tis* “посередник, коментатор, тлумач”, утвореним з прийменника *inter* “між, серед” і основи іменника *pretium* “ціна, вартість, плата”, спорідненого з праслов'янським *protivъ*, укр. *проти* [7, с. 311–312].

Тлумачення інтерпретації як методу узагальнюється у низці підходів: 1) загальнонауковий метод з фіксованими правилами перекладу формальних символів і понять на мову змістовного знання. Наприклад, у сучасних фізико-математичних дисциплінах інтерпретація передбачає встановлення системи об'єктів, які становлять предметну область значень термінів досліджуваної теорії і є логічною процедурою виявлен-

ня денотатів цих термінів: “сенси певним чином приписуються елементам певної теорії (виразам, формулам і окремим символам) і кожне таке значення називається інтерпретацією цього виразу, формули чи символу” [13, с. 215]; 2) пізнавальні процедури, метою яких є розуміння. У цьому сенсі інтерпретація протиставляється пояснювальному методу, який застосовується у науках про природу. Цей підхід уточнюється сучасними дослідниками в рамках загального “інтерпретативного повороту” філософії. Випрацьовуються “метагерменевтичні” проекти, які націлені на розуміння самого розуміння [10]; 3) інструмент пізнання. У когнітивних науках, які досліджують феномен пізнання в аспекті отримання, збереження та переробки знань, інтерпретація тлумачиться як інструмент пізнання, який розширює наше знання про предмет інтерпретації; 4) фундаментальний метод роботи з текстами як знаковими системами. В соціально-гуманітарній сфері цей метод забезпечує встановлення значення понятійних вербальних структур і тлумачиться амбівалентно: як їх аплікація на предметні області (наприклад, ідентифікація формулювань положень закону з конкретною ситуацією у практиці юриспруденції) і як надання вербальним знаковим структурам смислу.

У гуманітарній сфері метод інтерпретації пройшов кілька етапів розвитку. Первинно він застосовувався у класичній герменевтиці, зокрема в античній культурі в рамках тлумачення класичних літературних пам'яток. У християнській культурі середньовіччя він став базовим прийомом екзегетики. З екзегетичної традиції (по лінії розвитку осмислення процедур розуміння) виростає метод філософсько-герменевтичної інтерпретації. Спершу покажемо, як на всіх названих етапах формувалася нерозривна єдність герменевтики як практичного мистецтва тлумачення і як спеціальної філологічної дисципліни з лінгвосеміотичними ідеями.

Вперше чітке поєднання герменевтики та теорії знаків знаходимо в Аврелія Августина (354–430). Він розглядає герменевтику як правила, які дозволяють тлумачити біблійні тексти та виявляти смисл Святого Письма, щоб викладати його для загалу. “Введенням” у герменевтику є для Августина семіотичний підхід: “Кожна наука займається або *предметами* або відомими *знаками*, які виражають ці предмети. Немає сумніву, що всі предмети ми загалом пізнаємо через знаки, які їх репрезентують; але тут предметом чи річчю (*res*) я властиво називаю те, що само по собі не використовується для позначення чогось іншого, наприклад: дерево, камінь, тварина” [1]. В центрі герменевтики Августина – проблема розуміння як переходу від знака до значення. Оскільки для нього розуміння досягається засвоєнням смислу Святого Письма, в якому втілена Божа воля, то за значенням знаків стоїть духовний смисл. Якщо істинний смисл відкрити неможливо, то слід застосувати розум: “Якщо ж неможливо буде відкрити істинний смисл за посередництвом ясних доказів Святого Письма, то в такому разі маємо пояснювати це місце, покликавши на допомогу розум” [1]. Однак такий підхід Августин вважає небезпечним, бо лише дотримання Святого Письма може вберегти нас від суперечностей: “Якщо при відповідному уважному розгляді не видно буде, як треба розділити чи прочитати їх (“темні” місця Святого Письма.– *Н. А.*), то слід застосувати правило віри (*regula fidei*), виведене зі зрозумілих місць Святого Письма і ґрунтоване на повазі до голосу Церкви” [1]. Отже, успішність інтерпретації досягається лише з опорою на віру. Г. Шпет вважає, що проблема розуміння таким чином руйнується, не будучи навіть задовільно по-

ставленою, бо, з одного боку, розуміння досягається засвоєнням церковної догматики, а з другого – є лише ретроспективним до першого – Богонатхненність Письма потребує богонатхненності читача [16, с. 237]. В. Кузнецов стверджує, що принцип конгеніальності, тобто співмірності творчих потенціалів інтерпретатора тексту та його творця, який використовує Августин, хоча і без термінологічного позначення, вагомий для сучасних методик аналізу тексту [9, с. 23].

Отже, концепція Августина у зародковому вигляді вже містить ідеї, які основоположні для сучасних лінгвосеміотичних концепцій, як-от: тлумачення мови як засобу передачі значення через словесні знаки для досягнення розуміння через спілкування.

У XVI ст. Матіас Флацій Іллірійський (1520–1575) знову звертається до поняття знака. У праці 1567 р. “Ключ до Святого Письма, або Про мову священних книг” Флацій розглядає роль герменевтичного аналізу як засобу для розуміння знака. Інтерпретація – лише одна зі сходинок процесу розуміння, а її завдання – розкрити єдине Богонатхненне значення Святого Письма та витлумачити смислові відтінки, які внесли автори, шляхом застосування певних правил та певних принципів. Флацій не оперує терміном “метод”, однак його принципи фактично формують основу інтерпретативного аналізу тексту: 1) контекстуальність; 2) співвідношення частини і цілого, тобто фундаментальний принцип герменевтичного кола; 3) врахування мети і задуму автора, що дає змогу пов’язати суб’єктивно психологічні моменти зі завданнями соціальної практики, соціальними умовами “життя” текстів. Флацій розмежовує розуміння, яке є метою герменевтичного мистецтва, та інтерпретацію – шлях досягнення цієї мети. Оскільки герменевтика, на думку Флація, призначена для “вказання шляху і засобів для розуміння знака” [9, с. 25], то очевидним стає зв’язок герменевтичної та лінгвосеміотичної інтерпретацій.

В епоху Відродження розширюється предмет герменевтики і вона стає мистецтвом перекладу перш за все з давньогрецької, латинської та арабської мов. Принципи герменевтики поширюються також на юридичні та історичні науки. Вважається, що засади власне філологічної герменевтики – це заслуга ранніх ренесансних гуманістів Еразма Роттердамського, Джанотто Манетті та інших, філологічний коментар яких був спрямований на “очищення тексту задля виявлення його справжньої основи” [14, с. 15].

Лише наприкінці XVIII ст. постає універсальна герменевтика, яку створив німецький теолог та філософ Фрідріх Шляєрмахер (1768–1834). Його основні здобутки у царині герменевтики підсумовані в однойменній праці [15]. Завдяки йому герменевтика переживає “друге народження” й отримує статус філософської дисципліни – “Попелюшку запросили на бал” (метафора К. Ванхаузера [4, с.19]). В. Дільтей зазначає, що до того часу герменевтика становила систему правил для досягнення мети загальнозначущої інтерпретації. Ф. Шляєрмахер побачив за цими правилами аналіз розуміння у живому зв’язку з процесом літературної творчості. 1900 р. Вільгельм Дільтей (1833–1911) у статті “Виникнення герменевтики” чітко дає визначення розуміння як процесу, “у якому ми зі знаків, чуттєво даних іззовні, пізнаємо певний внутрішній зміст” [6, с. 35].

У Ф. Шляєрмахера не знайдемо експліцитного представлення тексту як знакової системи. Однак імпліцитно віднаходження ключа до розуміння передбачає аналіз

знаків. В. Дільтей, високо оцінюючи внесок Ф. Шляєрмахера у розвиток герменевтики, наголошує, що у живому спогляданні творчого процесу, в якому виникає життєздатний літературний твір, він виявив умову для пізнання іншого процесу, котрий за **письмовими знаками** (Тут і далі виділено нами. – **Н. А.**) розрізняє цілість твору, а за певним задумом розуміє духовну сутність його творця [6, с. 46].

Заслуга Ф. Шляєрмахера перш за все у тому, що він переніс фокус герменевтичної уваги від предмета розуміння до самої його природи. Усвідомлення універсальної основи розуміння змінило уявлення про об'єкт інтерпретації: це не лише тексти Святого Письма чи видатні зразки античної літератури, а будь-який усний чи письмовий текст. Але незалежно від об'єкта інтерпретація спрямована на особистість, що виразила себе через об'єкт. Розуміння тексту – це не розуміння того, **про що** говориться, а **як** про це говориться. У цьому **як** і виявляється автор. Витлумачити текст можна двома шляхами: граматичним (через виявлення індивідуально стилістичної манери автора, його неповторної своєрідності, яка втілена у мові) та психологічним (через виявлення початкового імпульсу, який породжує творчий акт). Ці дві складові процесу витлумачення “містяться у пізнанні духовної творчості **на підставі мовних знаків**” [6, с. 50]. Значно пізніше це чітко висловить Юрій Ковалів: “Психологічний принцип розуміння у тісному поєднанні з граматичним сприяє уникненню фіксації тексту як чистої інформації, спонукає до пильного **прочитання наявної знакової системи** та віднаходження адекватного ключа її декодування” [8, с. 11]. “Прочитання” знакових систем, яке визнано основним завданням герменевтики, можна розглядати як застосування методу лінгвосеміотичного аналізу дискурсу.

У сучасних герменевтичних студіях особливу роль відіграють праці Ганса-Георга Гадамера (1900–2002) та Поля Рікера (1913–2005). Обидва вони стверджують, що у герменевтичній традиції розуміння охоплює увесь процес інтерпретації [5; 11]. Основним завданням є з'ясувати, чи пояснювальні методи, які ґрунтуються на поясненні (*Erkl'ren*), що відмінне від розуміння (*Verstehen*), можуть дати бачення, як через форму і структуру тексту створюється його значення. Одним із шляхів вирішення цього завдання може стати випрацювання лінгвосеміотичного аналізу дискурсу.

У сучасних лінгвосеміотичних студіях дискурс тлумачиться як мережа кодів, що продукують смисли за певною моделлю і передбачають наявність лінгвокультурного простору як моделі інтерпретації. Ця модель дає змогу виявити структури смислу через варіативність мовних кодів. Коди становлять інтерпретативну рамку, застосовувану продуцентами і реципієнтами різних дискурсів. З опорою на модель комунікації, яку запропонував Умберто Еко [17], можна розглядати кожен дискурс як вибір і поєднання знаків у відповідності до тих кодів, котрі необхідні для звуження діапазону можливих значень, генерованих дискурсом (Рис. 1).

Підхід, схематично описаний на Рис. 1, відображає бачення семіотики дискурсу як поєднання семіотики текстопобудови і рецепції тексту. Лінгвосеміотичний аналіз дискурсу забезпечується застосуванням трихотомії інтерпретант, яка містить такі механізми: а) встановлення зв'язку з конкретними “денотативними подіями” (подієва інтерпретанта); б) ідентифікація ментального стереотипу, представленого сукупністю когнітивних структур зі знаковим втіленням у тексті певного жанру (поняттєва інтерпретанта); в) з'ясування оцінки повідомлення через встановлення конотата

зв'язків основних денотативних полів тексту (культурна інтерпретанта) (детальніше див. [2]). Застосування цієї трихотомії відображає не лише аналіз лінгвістичних параметрів тексту, але й рух і структурування смислів у свідомості відправника (автора) й отримувача. Інтерпретатор-лінгвіст шляхом аналізу лінгвокультурного кодування тексту (лінгвістичних механізмів тексту) відтворює лінгвокультурний простір носія мови, який для отримувача є інтерпретаційною моделлю, що дає можливість виявити структури смислу через варіативність мовних кодів.

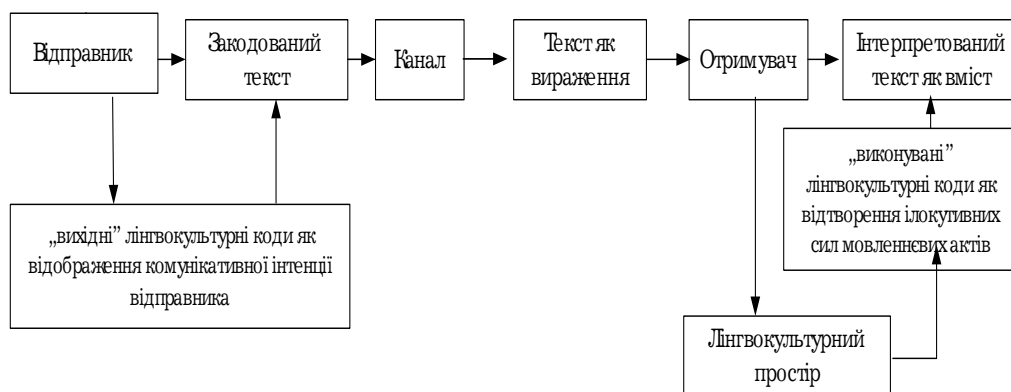

Рис. 1. Лінгвосеміотичний підхід до інтерпретації дискурсу

Таким чином, лінгвосеміотична інтерпретація відрізняється від тих проєктів методологічної герменевтики, у яких об'єкт інтерпретації – інший суб'єкт, який виступає не як річ, а як співрозмовник, учасник суб'єктивного життя самого інтерпретатора. Однак і для герменевта, і для семіотика предметом інтерпретації є “смиловмісна форма” (репрезентамен), у якій об'єктивований “дух” (інтерпретанта), який доступний для інтерпретатора-отримувача. Ф. Шляермахер розвивав ідею, що успішна інтерпретація вислову – це суб'єктивна та об'єктивна реконструкція його генези, тобто відродження авторського “духу”, який, однак, пов'язаний з предметною істиною. Запропоноване розуміння лінгвосеміотичної інтерпретації не суперечить герменевтичному твердженню, що мова виформовується через індивідуальність мовця, але розуміння можливе лише через її цілісність [19, р. 8]. Отже, з огляду на нашу модель, воно включає два моменти: розуміння лінгвокультурного кодування тексту та розуміння комунікативної інтенції автора. Таке розуміння є необхідною і вихідною засадою праці перекладача.

Переклад як один із найважливіших культурних процесів, починаючи від Р.Якобсона, розглядається як інтерпретація знаків [18, р. 260–266]. Перекладознавці погоджуються, що, коли ми займаємося перекладом, ми вступаємо у сферу дії семіосфери, яка створена до нас у нашій чи інших культурах системи знаків, і здійснюємо пошук засобів вираження смислу вихідних знаків [3, с. 21]. Отже, інструментом рефлексії над процесом перекладу може слугувати методологічна лінгвокультурна семіотика. Застосування цього інструменту опирається на такі канони: 1) канон комунікативної інтенції автора, яка втілена у “вихідних” лінгвокультурних кодах;

2) канон відтворення “вихідних” кодів з використанням лінгвокультурного простору як моделі інтерпретації; 3) третій канон – герменевтична “конгеніальна установка” щодо предмета, яка потребує адекватного рівня компетенції інтерпретатора-перекладача стосовно лінгвокультурного простору автора; 4) четвертий канон – канон повноти відтворення. У методологічному аспекті він означає, що прагнення до об’єктивності інтерпретації (в сенсі другого канону) не узгоджується з власним лінгвокультурним простором перекладача.

Запропоновані канони узгоджуються з концепцією відкритості тексту для перекладу у семіотичних студіях. Оскільки текст є простором знакової реальності, то він завжди може бути декодований з використанням троїстої за своєю природою інтерпретанти і повторно закодований з використанням іншої системи кодів. З розбіжностями у способах кодування можуть бути пов’язані невідповідності в перекладі.

Наведені міркування дають можливість зробити висновок, що від самих джерел історії розвитку герменевтичної, лінгвосеміотичної та перекладознавчої студії мають спільний лейтмотив – інтерпретацію мовних утворень. Формування уявлень про знаковий характер мови йшло паралельно з герменевтичними студіями, які зосереджувались на тлумаченні адекватності нашого розуміння того, що приховується за знаками. Розвиток ідей кодування / декодування тексту мав прямий стосунок і до тлумачення процесу перекладу. Інтерпретативна природа кодів забезпечує здатність перекладача “відчитувати” їх та відтворювати в іншомовній версії. Таким чином, попри брак експліцитно вираженого розуміння, ідеї, випрацювані лінгвосеміотикою, є плідними для розвитку герменевтичних та перекладознавчих студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Августин Блаж.* Христианская наука или Основания Герменевтики и Церковного Красноречия [Электронный ресурс] / Блаженный Августин. – Режим доступа: <http://ni-ka.com.ua/index.php?Lev=nauka>
2. *Андрейчук Н. І.* Інтерпретанта як людський чинник мовного семіозису / Н. І. Андрейчук // *Мовознавство.* – 2012. – № 3. – С. 65–74.
3. *Архипова Л.* Переклад як інтерпретація / Людмила Архипова // *Записки “Перекладацької майстерні 2000–2001”* [Упоряд. М. Прокопович]. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – Т. 3. – С. 19–47.
4. *Ванхаузер К. Дж.* Искусство понимания текста. Литературоведческая этика и толкование Писания / К. Дж. Ванхаузер [Пер. с англ.]. – Черкассы : Коллоквиум, 2007. – 736 с.
5. *Гадамер Г.* Истина і метод / Г. Гадамер. – К. : Юніверс, 2000. – Т. 1 : Герменевтика 1 : Основи філософської герменевтики. – 464 с.
6. *Дільтей В.* Виникнення герменевтики / Вільгельм Дільтей // *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями.* Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники В. В. Лях, В. С. Пазинок. – К. : Ваклер, 1996. – С. 33–60.
7. *Етимологічний словник української мови : У 7 томах* / [Уклад. Р. Болдирев, В. Коломієць та ін.]. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 2. – 570 с.
8. *Ковалів Ю. І.* Проблеми та перспективи літературної герменевтики / Ю. І. Ковалів. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 40 с.

9. Кузнецов В. Г. Герменевтика и гуманитарное познание / В. Г. Кузнецов. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 192 с.
10. Марков Б. В. Философская антропология / Б. В. Марков. – СПб. : Лань, 1998. – 234 с.
11. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / П. Рикёр ; пер. с фр., вступ. ст. и коммент. И. С. Вдовиной. – М. : Академический Проект, 2008. – 695 с.
12. Словник української мови : В 11-ти томах / [Уклад. В. Винник, В. Градова та ін.]. – Т. IV. – К. : Наук. думка, 1973. – 830 с.
13. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев [и др.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
14. Фогелер Я. Г. История возникновения и этапы эволюции философской герменевтики / Я. Г. Фогелер // Герменевтика: история и современность: (Критич. очерки). – М. : Мысль, 1985. – С. 11–38.
15. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер [Пер. с нем. А. Л. Вольского; науч. ред. Н. О. Гучинская]. – СПб. : Европейский дом, 2004. – 242 с.
16. Шпет Г. Г. Герменевтика и ее проблемы / Г. Г. Шпет // Контекст. Литературно-критические исследования, 1989 / Отв. ред. А. В. Михайлов. – М. : Наука, 1989. – С. 231–268.
17. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко ; пер. с англ. и итал. С. Д. Серебряного. – СПб. : Симпозиум, 2007. – 502 с.
18. Jacobson R. On Linguistic Aspects of Translation / Roman Jakobson // Selected Writings. Word and Language. – The Hague : Mouton & Co. Printers, 1971. – P. 260–266.
19. Schleiermacher F. Hermeneutics and Criticism and Other Writings / Friedrich Schleiermacher [Transl. and ed. by A. Bowie]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 284 p.

Стаття надійшла до редколегії 16.02.2014

Прийнята до друку 16.09.2014

МЕТОД ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В КРУГУ ІНТЕРЕСОВ ГЕРМЕНЕВТИКИ, ЛІНГВОСЕМІОТИКИ І ПЕРЕВОДОВЕДЕННЯ

Надежда Андрейчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: nadiyaan@gmail.com*

Статья посвящена рассмотрению интерпретации как фундаментального метода анализа текстов. Обуславливается методологическая значимость лингвoseмиотического подхода, основанного на понятиях лингвокультурного кодирования и лингвокультурного пространства как модели интерпретации для исследования дискурса. Постулируется значимость теоретических достижений семиотики для установления природы интерпретации в герменевтике и в переводоведческих исследованиях.

Ключевые слова: интерпретация, герменевтика, лингвoseмиотический подход, лингвокультурный код, лингвокультурное пространство, перевод.

**METHOD OF INTERPRETATION IN THE FIELD
OF HERMENEUTIC, LINGUAL-AND- SEMIOTIC
AND TRANSLATION STUDIES RESEARCH**

Nadiya Andreichuk

*Ivan Franko National University in Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine;
e-mail: nadiyaan@gmail.com*

The article covers the issues of interpretation as a fundamental method of text investigation. It provides evidence for the methodological value of the lingual-and-semiotic approach to discourse analysis. This approach is based on the notions of lingual-and-cultural coding together with lingual-and-cultural space, the latter serving as the model of interpretation, The author claims that the theoretical reasoning referring to the essence of interpretation developed in semiotics is essential for the further development of the notion of interpretation in hermeneutics and translation studies.

Key words: interpretation, hermeneutics, lingual-and-semiotic approach, lingual-and-cultural code, lingual-and-cultural space, translation.